גליון 42

אורחות חיים ב - נערך מתורתו של **הרב צבי שפיץ** שליט"א

כל האמור בעלון נכתב לפי הבנת העורך, ונועד לעורר את לב המעיין

פרשת בלק תשפ"א

משפטי התורה

הליכות חיים

בס"ד

לומד נהיגה, שנהג לבדו במכוניתו של מורה הנהיגה והזיק

שאלה

מורה לנהיגה השאיר את תלמידו לבד ברכב ויצא לקנות בקבוקי שתיה עבורו ועבור התלמיד. ועל פי בקשת התלמיד, הרשה לו המורה להחנות בהעדרו את הרכב בחניון הסמוך. והנה כשניסה התלמיד להחנות את הרכב, הוא פגע בגלל חוסר ניסיונו במכונית שחנתה בסמוך, וגרם לה נזק בסך אלף ₪, וכן גרם נזק בסך חמש מאות ₪ לרכבו של המורה.

כעת המורה תובע מהתלמיד שישלם את הנזקים שגרם לשתי הרכבים, ואילו התלמיד טוען, שהוא פטור מכל תשלום, מאחר והיה במצב של "בעליו עמו", והתורה פטרה אפילו שואל באופן הזה.

מה הדין?

תשובה

א. התלמיד חייב לשלם אלף ₪ עבור תיקון הרכב שבו פגע.1

ב. התלמיד פטור אפילו בדיני שמים מלשלם חמש מאות ₪ עבור הנזק שגרם לרכבו של המורה.2

ג. המורה חייב בדיני שמים עבור תיקון הנזק שנגרם לרכב שנפגע ע"י רכבו. לפיכך אם התלמיד לא ישלם לניזק את נזקו, עליו לדעת שבדיני שמים הוא מחויב לשלם לניזק את נזקו.3

מקורות

1. כל אדם שאין לו רישיון מוסמך מהרשויות הממונות על כך, דהיינו רישיון שמקבלים רק לאחר שנבחנים על הנהיגה ומצליחים במבחן - נחשב עדיין שאינו ראוי לנהוג ברכב. לכן ללא אישור כזה - אסור לנהוג ברכב מבלי פיקוח צמוד של מורה נהיגה שמוסמך לכך, ויושב לידו. לפיכך בנידון השאלה, נחשב התלמיד כאדם המזיק שפשע בכך שנהג ברכב מבלי שידע לנהוג בו כראוי. ולכן לא חל עליו הפטור של "בעליו עמו" שנאמר בהלכות שומרים בלבד, ולא בהלכות אדם המזיק כמבואר במשנה למלך (פ' כא מאישות, הל' ט) וע"ש.

ומאחר והתלמיד היה מעל גיל שלש עשרה כלומר, שהוא בר דעת ומחויב על מעשיו, לכן לגבי הנזק שגרם בפשיעתו לרכב שחנה - דינו כאדם המזיק וחייב לשלם לניזק אלף ₪ עבור תיקון הנזק. ונוסיף עוד, שאפילו אם המורה מיוזמתו אמר לתלמיד שיחנה את הרכב בחניון בזמן שילך לקנות את השתיה - אסור היה לתלמיד לשמוע לו ולנהוג לבד ללא רישיון מוסמך. ונחשב הדבר כאילו שאמר לו להזיק לממונו של חבירו, שאסור לשמוע לו ולהזיק. כיון שבית דין מסכימים שרק מי שיש לו רישיון מוסמך מהשלטונות רשאי לנהוג ברכב, ואחרת נחשב הנוהג - כאדם המזיק. ועיין בשו"ת חת"ס חו"מ (סי' מד ד"ה נע"ל להא דידן וכו') שיש לתקנות השלטונות בדברים שהינם צורך קיומי לחיי האנשים, תוקף הלכתי גם מהתורה.

2. מאחר והמורה, שהינו בעל הרכב, נתן במודע לאדם שאינו יודע לנהוג כראוי, שינהג לבדו עם רכבו, א"כ הוא פשע בעצמו על שמירת רכבו, ונחשב כמו שנתן לשוטה לשמור על רכושו ולבסוף הוא אבד מהשוטה, והרי הוא כמאבד ממונו לדעת.

והתלמיד פטור אפילו בדיני שמים על נזקי רכבו של המורה, מאחר ונהג עם הרכב כפי ידיעתו המוגבלת, וע"פ הסכמתו של בעל הרכב, לפיכך נחשב התלמיד "כמזיק ברשות" שלא חל עליו דיני אדם המזיק, כמבואר בקצות (סי' רמו ס"ק א), ובנתיבות שם (ס"ק ה) שהסכים עמו לדינא.

3. מסירת הרכב לנהוג למי שאינו יודע לנהוג כראוי, דומה למסירת גחלת לידי שוטה או ילד קטן שמבואר בב"ק (נט: נט:) שאמר ריש לקיש בשם חזקיה, שהנותן גחלת לשוטה או לקטן, והם ליבו את האש הטמונה בגחלת, עד שנעשתה שלהבת שהלכה והזיקה לממון הזולת, חייב מוסר הגחלת על נזקיה בדיני שמים. כלומר, בדיני אדם אי אפשר לחייבו, כי הגחלת מצד עצמה אינה יכולה להזיק, אלא צריך לעשות עמה פעולה נוספת, שהיא - ליבוי האש, כדי שתיווצר מהגחלת אש שמזיקה. ומאחר ואת יצירת האש עשה הקטן שאינו בר דעת, לכן לא ניתן לחייב את הקטן. אולם הגדול שמסר לו את הגחלת ואיפשר לו בכך ליצור ממנה מזיק, נחשב כמזיק בגרמא, ולכן חייב בדיני שמים על נזקי הגחלת.

לפי"ז הוא הדין בנידון דנן, למרות שהמורה נתן לתלמיד את רכבו ואיפשר לו לנהוג עמו, אולם בשעה שהמורה יצא מהרכב לקנות שתיה - הרכב הרי חנה במקומו, ובאופן הזה כמו שעזבו - הוא לעולם לא היה מזיק. ורק אח"כ כשהתלמיד נהג עמו כדי להחנותו, ע"י מעשה התלמיד נעשה הרכב כעת כממונו של בעל הרכב שלא שמר עליו כראוי שהזיק לאחרים, כי מסירת רכב לתלמיד שנוהג ללא רישיון נהיגה כמוה - כמסירת הגחלת לקטן שישמור עליה.

ולא שייך לטעון, שנפטור את המורה בדיני שמים, כמו שפטור מי שמסר גחלת לפיקח כמבואר בתוס' בב"ק (נו. ד"ה אלא לחבריה). כי לגבי גחלת, הפיקח יכול לשמורה כראוי, משא"כ בנידון דנן התלמיד הנ"ל לגבי נהיגה - מהותו כילד קטן שאינו יכול לשמור כראוי על הרכב שלא יזיק.

כמו כן לא יוכל המורה לטעון הייתי בטוח שהתלמיד לא ישמע לדברי לנהוג לבד ברכב, כי דברי הרב כלומר, ההלכה שאוסרת עליו לנהוג, ודברי התלמיד כלומר, המורה שאמר לו לנהוג לבד, דברי מי שומעים? והרי מבואר שם בתוס', שכשישנה טענה כזאת, פטורים גם בדיני שמים.

מאחר ובנידון דנן ידע המורה, שהתלמיד ודאי ישמע לו, מאחר ויחשוב, שאם המורה שלו מוכן לתת לו את רכבו למרות הסיכון לרכב, על כורחך שהמורה יודע שהוא נוהג כראוי. נמצא שבאופן הזה לדעת התלמיד אין כאן איסור של דברי הרב וכו', אע"פ שאין לו רישיון מוסמך.

אבל היות והדבר שנוי, וברור שגם למורה היה אסור לתת לתלמיד לנהוג אם אין לו רישיון נהיגה שמאשר שהוא נוהג כראוי, לפיכך נשאר דינו של המורה כגורם לנזק שנעשה עם ממון שלא שמרו כראוי שלא יזיק, ולכן חייב על נזקי ממונו בדיני שמים.

מסרים ורעיונות בפרשת השבוע

המסר לדורות מאתונו של בלעם

כתוב במשנה במסכת אבות (פ"ה, ו) שבין העשרה דברים שנבראו בתחילת בריאת העולם, היה כח הדיבור לאתונו של בלעם. כלומר, נגזר בבריאת העולם, שכעבור כאלפיים וחמש מאות שנה תינתן לאתונו של בלעם כח הדיבור. ומאחר ומציאות זו נוגדת את טבעו של עולם, והרי אין כל חדש תחת השמש, לפיכך היתה צריכה להיות בריאה מיוחדת לצורך זה, בעת בריאת העולם.

והנה צריך להבין, מה היה המיוחד בדברי האתון? הרי בסך הכל היא אמרה לבלעם, למה הוא הכה אותה לשווא, הרי היא היתה כל הזמן נאמנת לו וכו'. ולמה בשביל דברים אלו היתה צריכה להיות בריאה מיוחדת, ואיזה תועלת יש לעולם מדיבורים אלו?

והנה מפרשי התורה, כתבו שתי סיבות עיקריות על התועלת שיש מדיבורי האתון.

א - בלעם ברוב גאוותו חשב, שאין כמותו בעולם נביא וחכם, שהרי אפילו הקב"ה מדבר עימו, והוא גם יודע דברים שאפילו למשה רבינו לא התגלו וכו'. לפיכך הקב"ה השפיל את גאוותו והראה לו, שאפילו לדבריה של האתון הוא לא יודע להשיב, ואינו מסוגל לעשות לה מאומה, א"כ במה הוא מתגאה?

ב - מכיוון שבלעם ברוב רשעותו ושנאתו לעם ישראל, היה חפץ לקללם בפיו, לכן הראה לו הקב"ה, שגם הפה של האדם הוא בשליטת הקב"ה. וכשם שברא לבעל חיים שאינו מדבר פה לדבר, כך גם יכול לעשות הפוך כלומר, למנוע מאדם את כח הדיבור שלו ויהיה אילם. או שהקב"ה יגרום שכל דיבוריו על ישראל יהיו טובים בלבד, וממילא אין לו סיבה לקלל את ישראל, כי הקב"ה לא ייתן לו לבצע את זממו. נמצא שהקב"ה ברא בריאה מיוחדת בעולם שבעל חיים ידבר, כדי להראות את חיבתו לישראל ושלא ליתן לרשעים להרע להם ללא הסכמתו.

והנה אע"פ שוודאי ששתי סיבות אלו הינן נכונות. אבל עדין צריך להבין, שהרי מסרים אלו יכל הקב"ה לעשות גם ע"פ טבעו של עולם, ולמה הוצרך לשנות את הנהגת הבריאה, שהאתון יתחיל לדבר דברים שלכאורה אין בהם משמעות מיוחדת?

המסר לדורות מאתונו של בלעם

וכמדומה שחז"ל הקדושים גילו לנו יסוד גדול בדברי האתון, וכדלהלן. אמרו חז"ל במסכת עבודה זרה (ד:), ובסנהדרין (קה:) שבמילים שאמרה האתון בפרשתנו (כב, ל) "ההסכן הסכנתי לעשות לך כה" רמוז, שבלעם היה חי בלילות חיי אישות עם בהמתו. כלומר, האתון גילתה לנו, שאפילו האדם שהגיע לדרגת נבואה גדולה כל כך, שקצת דומה להבדיל למה שזכה משה רבינו להגיע, היה מושחת ושפל במעשיו ובתאוותיו, באופן שלא שכיח כמעט אצל שאר בני אדם בעולם. ורצה הקב"ה ללמדנו לדורות, שנדע שכך היא המציאות הקיימת בעולם אצל הגויים או אצל יהודיים שמתנהגים כמו הגויים. שאפילו אנשים חכמים ונבונים, שהמציאו המצאות גדולות ומבורכות לאנושות. ואפילו אצל האנשים שנחשבים אצלם כבעלי מעמד רוחני נשגב, ושחיים בסיגופים שונים, כמו מנהיגי הכתות המשונות בהודו ובגלילותיה וכו', אולם מכיוון שאין להם שום שייכות לתורת ישראל, ולתיקון המידות ע"י הלימוד התמידי בספרי המוסר, ואגדות חז"ל וכו', לכן אפילו אם כלפי חוץ לא נראה בהם פגם מסוים, אולם ודאי שבסתר ובמחשכים הנהגתם הינה שפלה ביותר בכל מה שקשור לענייני הקדושה והטהרה, וכן בשאר התאוות הבהמתיות, ובפרט תאוות הממון והכבוד. והדברים אומתו במקרים רבים ע"י יהודים טועים שחיו במחיצתם שנים רבות ר"ל, ולבסוף כשזכו לחזור בתשובה, סיפרו מה שראו בעיניהם, את שפלות המידות והמעשים הנתעבים שאותם "אנשי הרוח" עושים בסתר ובמרמה.

לאור האמור מובן היטב, שהיה כדאי לקב"ה לברוא כח דיבור לאתונו של בלעם, ללמדנו לדורות - שכל מי שאינו מחובר ועמל על לימוד תורת ישראל עם יראת שמים שתהיה בקדושה ובטהרה - אפילו אם יגיע בחכמתו לדרגת נבואת משה רבינו - הוא במהותו הפנימית אדם שפל ביותר, אלא שיודע לממש את תאוותיו בסתר ובהיחבא. כי יצר לב האדם - רע מנעוריו, ומי שלא מתקן את מידותיו - נשאר רע לעולם, ובלעם הוא הדוגמא החיה לכך, וסוד זה גילתה לנו האתון בדיבוריה. ולכן חובתנו להתרחק מהם ומהמונם בכל אופן שהוא, ולהתחבר וללמוד רק מאדם שיראת שמים הפנימית שלו הינה קודמת לחכמתו, וכל כולו הינו עמל בתורה ובמצוותיה מתוך ענווה ובריחה מכבוד ותאוות הממון.

הליכות והלכות בדף היומי

יומא פב.

חיוב הצלת חיי עובר בימות החול ובשבת

שאלה

בבדיקות שנעשו ביום שישי לפני כניסת השבת, לאשה מעוברת שנמצאת בחודש השישי, התגלה שהעובר נמצא בסכנה קיומית, וזקוק לטיפול רפואי מיידי כדי לנסות להציל את חייו. והנה טיפולים אלו שייעשו גם בשבת כרוכים במלאכות רבות שאסור לעשותן מהתורה. לפיכך רוצים ההורים לברר:

א. האם מותר לחלל שבת לצורך הצלת חיי העובר, גם באותם המקרים שלא נשקפת סכנה לחיי האם מחמת מיתתו?

ב. האם יש הבדל, בין אם העובר בחודש השישי או שהוא בארבעים יום הראשונים להיווצרותו?

ג. אם ברור לנו על פי צילומים ובדיקות שונות שהעובר הינו נפל, כלומר, שהוא ימות בוודאי בתוך שלושים יום הראשונים להיוולדו, האם גם במקרה זה יהיה מותר לחלל שבת עבורו?

תשובה

א. ישנו חיוב מהתורה להציל את חיי העובר שנמצא בבטן אמו. חיוב זה נובע מחמת הצלת חיי העובר עצמו, ואינו קשור כלל לחיי האם. לפיכך גם במקרים שבהם לא נשקפת סכנה לחיי האם במקרה שהעובר ימות - חייבים לטפל בעובר בכל האמצעים הקיימים. חיוב זה קיים גם בארבעים יום הראשונים לחיי העובר.

ב. דעת רוב רבותינו הראשונים, וכך גם נפסקה ההלכה למעשה, שחיוב הצלת חיי העובר - דוחה שבת. לפיכך חייבים גם בשבת לעשות את כל הפעולות שנועדו להצלת חיי העובר, ואפילו אם הן כרוכות במלאכות האסורות מהתורה. חיוב זה קיים אפילו בארבעים יום הראשונים לחיי העובר.1

ג. החיוב לטפל בעובר גם בשבת קיים, אפילו אם ברור לנו על פי צילומים ובדיקות שונות, שהעובר הינו נפל. כלומר, שחסרים לו אברים חיוניים בגופו, ולכן ודאי שימות בתוך השלושים יום הראשונים לחייו.2

מקורות

1. כתוב במשנה ביומא (פב.): עוברה שהריחה ריח מאכל - מאכילים אותה ביום הכיפורים עד שתשיב נפשה. ופירש רש"י העובר מריח ריח

תבשיל והוא מתאוות לו, ואם אינה אוכלת - שניהם מסוכנים, ע"כ. והוכיחו שם הרא"ש (סי' יג), הר"ן על הרי"ף (נז:), ובשלטי גיבורים שם, ממה שכתב רש"י שאם האם לא תאכל - שניהם מסוכנים, ולא כתב, שאפילו אם ישנה סכנה לאחד מהם למעוברת או לעובר, גם כן מותר מחמת זה לתת לה לאכול, שרש"י סובר, שאין מציאות שתהיה סכנה לאחד מבלי שתהיה סכנה לשני. כלומר, תמיד כשיש סכנה לעובר, קיימת בכך גם סכנה לאמו. שהרי אם יימות העובר בבטנה - תצטער אמו לעבור ניתוח להוציאו ממש, ודבר זה הינו סכנה לחיי האם. כמו כן אם האם מתאוות למאכל ולא תקבל אוכל - היא תסכן בכך את חייה, והרי אם האם תמות, ע"כ שגם העובר יימות עמה.

לאור האמור כתבו שם אותם ראשונים, שהוא הדין לגבי חילול שבת. כלומר, מאחר ומבואר בגמ' ביומא (פה:) שפיקוח נפש ואפילו ספק קל שבקל של פיקוח נפש דוחה שבת, ומאחר והתבאר מרש"י, שתמיד ספק חיי העובר גורמים בהכרח גם לספק לחיי האם, והרי לאם ישנה חזקת חיים. ומאחר ונאמר בתורה "וחי בהם" ודרש על כך שמואל - ולא שימות בהם, לפיכך מצד הצלת חיי האם מספק סכנה, חייבים להציל את חיי העובר, ואפילו אם הצלה זאת כרוכה בעשיית מלאכות שאסור לעשותן בשבת.

והקשה על דבריהם הקרבן נתנאל שם (ס"ק כ) [בתוספת ביאור] שלפי"ז יוצא, שבמקרה שאם העובר יימות לא יצטרכו לעשות ניתוח להוצאת העובר כגון: בשלושה החודשים הראשונים של ההיריון, ובפרט בארבעים היום הראשונים שחז"ל הגדירו את העובר לגבי דברים מסוימים כמים. מכיון שאם העובר יימות בזמן הזה הוא ייצא מעצמו מגוף האישה, ואין בכך סיכון לאשה לכאורה יהיה אסור לחלל שבת עבורו, כי הרי אין לו עדיין הזקת חיים, ולכן לא שייך לגביו את הלימוד של שמואל שחי בהם ולא שימות בהם. וא"כ למה סתמו הראשונים את דבריהם, וקבעו שתמיד צריכים לחלל שבת עבור הצלת חיי העובר?

סיבת החיוב להצלת חיי העובר בשבת, למרות שאין סכנה לחיי אמו

אמנם התירוץ הוא, שרבותינו הראשונים צירפו לדעת רש"י גם את דברי הרמב"ן שהביאו בקבָרה. הרמב"ן נמצא בחידושיו ביומא (פב.), ובספרו תורת האדם. דהיינו, מבואר בספר הלכות גדולות שגם עבור סכנה לחיי העובר בלבד, אפילו אם מחמת זה לא תסתכן אמו, גם כן מחללים את השבת. והטעם לכך הוא, מאחר ובגמ' ביומא (פה:) מבואר טעם נוסף שאמר רבי שמעון בן מנסיא, למה חייבים לחלל שבת כדי להציל חיי יהודי שנאמר "ושמרו בני ישראל את השבת" אמרה התורה, חלל עליו שבת אחת - כדי שישמור שבתות הרבה. לפיכך אע"פ שהטעם העיקרי להיתר לחלל שבת כדי להציל חיי יהודי הינו כשמואל משום "וחי בהם", ולכן חייבים לחלל שבת גם עבור גוסס שברור שלא יחיה יותר מזקה נוספת באותה השבת, ולא יוכל לשמור שבתות נוספות כמבואר בשו"ע או"ח (סי' שכט, ג) ובמשנ"ב שם (סס"ק ט, ובביאור הלכה). אולם עדיין דבריו של רבי שמעון בן מנסיא לא נדחו מההלכה. ולכן אפילו שאין לעובר עדיין חזקת חיים ולכן אינו נכלל בדרשה "וחי בהם", אולם מכיון שאם נציל את חייו הוא ישמור, לאחר שייוולד, הרבה שבתות, לפיכך מתהפש הזה, חייבים לחלל עבורו שבת ואפילו באותם המקרים שלא נשקפת סכנה לחיי אמו אם הוא יימות, כגון בחודשים הראשונים להיווצרותו, שגם אם יימות, הוא ייצא מגופו של אמו באופן טבעי ולא יצטרכו לשם כך לעשות ניתוח.

2. והנה עובר שברור לנו שהוא נפל, לכאורה אין לגביו את ההיתר לחלל עבורו שבת. כי מחמת דרשת רבי שמעון בן מנסיא, שמחללים שבת כדי שישמור את"כ הרבה שבתות - בנידון דנן זה לא יתקיים. ומחמת דרשת שמואל "וחי בהם" וכו', אין לעובר עדיין חזקת חיים, ולפי"ז לכאורה היה אסור לחלל עבורו שבת.

אמנם כבר התבאר לעיל, שמאחר ומהחודש הרביעי ואילך, אם העובר הנ"ל יימות בבטן אמו, כדי להוציאו משם, יצטרכו לנתח את האם, ומאחר ובכל ניתוח ישנו סיכון חיים, לפיכך מחמת ספק סכנה לחיי האם, לכן צריכים לטפל בעובר ואפילו בשבת, כדי שיישאר בחיים. אלא שלפי"ז יוצא, שאם העובר יהיה בשלושת חודשיו הראשונים. כלומר, שאם יימות - הוא ייצא מבטן אמו באופן טבעי וללא ניתוח, לכאורה לא יהיה היתר לחלל עבורו שבת.

אלא שראיתי בספר נשמת אברהם (ח"ד, עמוד מט) בשם הגרשז"א זצ"ל שאמר, שמכיון שהטיפול בעוברים בבתי חולים מוטל על כל הרופאים והאחיות שבמחלקה, ומאחר ולא שייך ללמד כל אחד מהם את הגדרים מתי ניתן לטפל בעובר בשבת ומתי לא. ואדרבה, אם נאמר להם שישנם מקרים שבהם אסור לטפל בעוברים בשבת, עשוי להיגרם מכך תקלות חמורות, כי תהיינה אחיות שיטעות שבת, שבגלל החשש מפני חילול שבת, ימנעו מלטפל גם בעוברים שבהם חייבים לטפל כדי להציל את חייהם, לפיכך מאחר וההוראה בנידון זה לרבים עלולה לגרום לסכנת חיים לחיי שאר העוברים, שחייבים לחלל שבת עבורם כדי להצילם, לכן מורים לטפל בכל העוברים מבלי להתייחס למצבו הרפואי של העובר, ובאיזה חודש הוא נמצא.

יומא פב.

האם מותר להרוג מי שמסכן את חיי חבירו בשגגה?

שאלה

באחת מהפעולות הצבאיות שנעשו בישראל לפני עשרות שנים, נשלח מטוס עם טייס יהודי לפגוע בכוחות אויב שהסתתרו במקום מסוים, וירו משם לעבר חיילים יהודיים שהיו בסמיכות אליהם.

מסיבות שאינן ידועות, הטייס טעה ביזהוי, והחל לירות לעבר החיילים היהודיים, ופגע ר"ל בחלקם, והאפשרות היחידה שנותרה להצלת חיי החיילים שעדיין נותרו בחיים היתה, לירות בנשק שברשותם לעבר המטוס הנ"ל ולהפילו.

א. האם מותר לחיילים שלא נמצאים בסכנת חיים, לפגוע במטוס ולהפיל, כדי להציל את חיי היהודים שנמצאים בסכנת חיים?

תשובה

א. לכל החיילים שחייהם היו בסכנה מחמת המטוס הנ"ל, מותר לכתחילה לפגוע במטוס הנ"ל ולהפילו כדי להציל את חייהם, למרות שמעשה הטייס נבע מחמת טעות.1

ב. ויש שרצו לטעון שלאנשים אחרים שחייהם לא היו נתונים בסכנה, היה אסור לפגוע במטוס ולהפילו, מכיוון שהטייס הנ"ל התכוון לטובתם, אלא שטעה באבחון. ולענ"ד לכאורה גם לאנשים אחרים היה מותר לפגוע במטוס הנ"ל, וצ"ע.2

מקורות

1. כתוב בגמ' ביומא (פב.) שרבי אומר, שנלמד דיני רציחה מדיני נערה המאורסה. שכשם שלגבי נערה המאורסה שהינה אשת איש, אם אדם

רודף אחריה לבועלה, מותר לכל אדם להרוג את הרודף כדי להצילה מהמעשה הנ"ל, כך מותר לכל אדם שרואה מי שרודף אחר יהודי להורגו - להרוג את הרודף כדי להציל את חיי הנרדף, ע"כ. ומבואר בתוס' בס־נהדרין (עג. ד"ה אף רוצח וכו') שלא רק שמותר, אלא ישנו חיוב מהתורה להציל את חיי הנרדף ע"י הריגת הרודף. אמנם אם ניתן לפגוע ברודף באחד מאבריו או באופן אחר, וגם במעשה זה יצליחו למנוע ממנו מלה־רוג את הנרדף - אסור להורגו, אלא יפגעו בו באחד מאבריו, כמבואר בסנהדרין (עד.).

והנה התורה אמרה שני היתרים שמחמתם מותר לנרדף להרוג את מי שרודף אחריו להורגו. א- מדין הבא להורגך - השכם להורגו. ב - מחמת החיוב שיש על כל אדם להציל את חיי הנרדף בחיי הרודף. ולכן כ"ש שלנרדף עצמו יש את ההיתר הזה.

והנה ביחס להיתר הראשון של הבא להורגך - השכם להורגו, היתר זה קיים רק לנרדף להציל את חייו מרודפו. ולכן לא משנה לנו מהי הסי־בה שמחמתה אותו אדם רוצה להורגו, ואפילו אם הרודף הינו אנוס או תינוק קטן וכו', תמיד קיים הכלל שאמר רבי עקיבא בב"מ (סב.) חייך - קודמים לחיי חבריך. ואע"פ שאסור לאדם לעשות מיוזמתו מעשה כדי להרוג את חבירו ולהציל בזה את חייו, ואפילו אם ליסטים כופים אותו על כך, נאמר על זה ייהרג - ואל יעבור, כמבואר בגמ' ביומא (פב:) וע"ש ברש"י בד"ה מאי חזית וכו', אבל אם המציאות הינה הפוכה כלומר, שאדם אחר רוצה להורגו - תמיד מותר לנרדף להציל את חייו שקודמים לחיי חבירו, ואפילו אם כתוצאה מכך ימות הרודף, ולמרות שהרודף היה אנוס על מעשיו.

ולכן אע"פ ששיטת רש"י בסנהדרין (מט. ד"ה היה לו, ובדף עד. ד"ה ויכול) שגם על הנרדף נאמרה ההלכה, שאם יכול להציל את חייו ע"י שיפגע באחד מאברי הרודף - חייב לעשות כך ולא הותר לו להורגו. אולם במ־שנה למלך בהל' חובל ומזיק (פ"ח, י) בשם הריב"ש מבואר, שלגבי הנרדף עצמו לא נאמרה ההלכה הזאת, מאחר והוא בהול להצלת חייו. ולכן גם מעיקרא לא התחייב לדקדק כיצד יפגע ברודף, כמבואר בשו"ת אחיעזר (ח"א, אהע"ז סי' יט). והוסיף על כך בחידושי הגרי"ז זצ"ל על הרמב"ם הל' רוצח (פ"א, הל' יג בד"ה והנה ראיתי וכו') שהטעם לכך הוא, מכיוון שההיתר של הבא להורגך השכם להורגו, נפרד הוא מההיתר של רודף. ובהלכה זו חודש, שיש היתר לכל נרדף להציל את חייו בכל דרך שתהיה. וממילא אין שום נפק"מ מהי הסיבה שמחמתה רוצה הרודף להורגו, כי ישנו היתר לכל אדם בכל מקרה שיהיה, להציל את חייו, והצלת חייו קודמת תמיד לחיי חבירו כשרוצה להורגו. ולכן גם בנידון השאלה - מותר לכל החיילים שחייהם בסכנה, להציל את חייהם מהטייס שרוצה להורגם בכל אופן שהוא, ואפילו ע"י הפלת המטוס. ולמרות שהטייס עושה זאת בשגגה. ונוסיף עוד, שבנידון דנן גם לשיטת רש"י מותר להם להפיל את המטוס, מאחר ואין להם דרך אחרת להציל בה את חייהם.

2. יש שרצו לטעון שמכיוון שדין רודף שחידשה התורה הינו חידוש מיוחד, שמחייב אפילו אדם אחר להציל את הנרדף בחיי הרודף, א"כ אין לך בו אלא חידושו. ולכן היתר זה קיים רק כאשר הרודף מתכוון במעשיו להרוג את הנרדף, ואפילו אם היה אנוס על כך. אולם אם התכוון להציל את חיי הנרדף ולטובתו הוא בא, במקרה זה לא חודש ההיתר להרוג את הרודף. ולענ"ד נראה שגם באופן זה, מותר לכל אדם להפיל את המטוס, והוא גם מחויב לעשות כך כדעת התוס'.

האם ההיתר להריגת הרודף נובע מחמת העונש על מעשיו או לצורך הצלת חיי הנרדף

דהנה חקרו האחרונים, האם ההיתר של הריגת הרודף נובע כעונש על מעשהו או שהוא נועד להצלת חיי הנרדף, ואפילו אם הרודף לא אשם על כך. ומבואר ביד רמ"ה בסנהדרין (ע"ב: ד"ה אמר) שמוכח מהגמ' שם שאמרה, שחייבים להרוג את הרודף גם אם ילד קטן רודף אחר ילד קטן אחר להורגו, למרות שהקטן שרודף הינו חסר דעת ואינו בר עונשים, שהגדר הוא - הצלת חיי הנרדף, ולכן לא משנה לנו מיהו הרודף ומהם מניעיו. וכן מוכח מהגמ' שם ששאלה, שצריך שיהיה מותר להרוג עובר שהוציא את ראשו מבטן אמו, ולמרות שהוא כבר נפש. ואפילו באופן שכאשר ייצא לגמרי מבטנה היא תמות מחמת זה. ולמרות שהוא אנוס על מעשיו, כי העובר רודף את חיי אמו. ואם כן למה בברייתא כתוב, שאסור להרוג את העובר? ותירצה הגמ' שבעובר זה מקרה חריג, כי מוכח שמשמים רודפים את האם מאחר וזה טבעו של עולם, ולכן העובר לא נחשב כרודף אחריה. ומשמע מכאן שבמקרה אחר, היה חיוב להרוג את הקטן כדי להציל את חיי הנרדף. ועל כורחך, שיסוד ההיתר של רודף הינו - הצלת חיי הנרדף בלבד. וכן נקטו הנודע ביהודה (ח"ב חו"מ סי' ס), הגר"ח על הרמב"ם (הל' רוצח פ"א, ט) אמרי משה (סי' ל' בהגהה) ועוד. וכן כתב גם בביאור הגר"א על השו"ע חו"מ (סי' שפח ס"ק עד) וע"ש.

לפיכך אם סיבת הריגת הרודף היתה כעונש על מעשהו, צודק מי שיאמר שאם הרודף התכוון לטובתו כדי להצילו מהאויבים, לא מגיע לו עונש. אולם מכיוון שמוכח מהגמ' ומהפוסקים שההיתר הינו כדי להציל את חיי הנרדף, לפיכך מותר להרוג את הטייס הרודף לצורך הצלת החיילים שנרדפים ממנו. כמו כן, לא מצאנו בגמ' שצריך לברר קודם מה היתה כוונת הרודף, ולפי טענה זו נתת דבריך לשיעורים, כי בכל מקרה של רודף, אלו שמצילים את הנרדף בחיי הרודף, יצטרכו לברר תחילה מה היתה כוונת הרודף, האם היא לטובת הנרדף או לרעתו, ופשוט שלא שייך לבדוק את זה. ולכן אע"פ שמהגמ' בסנהדרין לא קשה על טענה זו, כי גם לגבי העובר שרודף את חיי אמו, שם העובר רוצה לצאת מבטן אמו לצורך עצמו ולא לצורך הצלת חיי אמו, אלא שהוא אנוס על מעשהו, ואילו בנידון דנן, הרודף התכוון להצלת חיי הנרדף, אולם לענ"ד מאחר וההלכה שחודשה ברודף נובעת מחמת הצלת חיי הנרדף, לכן גם בנידון דנן נתחייבנו להציל את חיי הנרדף בחיי מי שרוצה להורגו, למרות שהינו שוגג על מעשיו, והתכוון לטובתו.

והנה בחידושי הגרי"ז זצ"ל שצוין לעיל (בד"ה והנראה לומר בזה וכו') חידש, שבדין רודף נאמרו שתי הלכות נפרדות א - שאין לרודף חזקת חיים, וחל על גופו דין של גברא קטילא. ב - חייבים להורגו כדי להציל את חיי הנרדף. ולפי דבריו יתכן, שאם הרודף התכוון במעשיו לטובת הנרדף בלבד אלא ששגג בזיהוי, במקרה זה, אין על הרודף את הדין של גברא קטילא וכדעת אותם שר"ל בזה. אבל הדין השני שהוא - החיוב להצלת חיי הנרדף, ודאי שיש כאן, ומספיק דין זה כדי להרוג את הרודף למען הצלת חיי הנרדף.

העלון יוצא לע"נ: הר"ר **חיים יצחק** ז"ל בהר"ר צבי הי"ד, ומרת **נחמה** בת הר"ר יחיאל הלוי ע"ה

*ניתן לשלוח הערות **מעניני העלון בלבד** לפקס 153-2-5869690 ולציין שם מס' פקס לצורך קבלת תשובה. וכן למייל rav5869690@gmail.com*